

تحلیل اثرات کشت زعفران بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی. مطالعه موردی: دهستان رشتخوار

خدیجه صادقی^۱، مهرشاد طولابی نژاد^{۱*}، سیروس قنبری^۲

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
^۲ استادیار و عضو هیات علمی جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۰/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۹۵/۴/۱۴

چکیده

کاربردهای متعدد زعفران و مصارف متنوع غذایی آن و از همه مهم تر نقش عمده‌ای که در زندگی کشاورزان خراسان مرکزی و جنوبی دارد، توجه ویژه به مسائل تولید زعفران و نقش آن را در توسعه نواحی روستایی بیش از پیش روشن می‌سازد. هدف این مقاله نیز بررسی اثرات کشت زعفران بر حس تعلق مکانی در بین خانوارهای روستایی دهستان رشتخوار می‌باشد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها در مطالعات نظری به صورت کتابخانه‌ای و در مطالعه میدانی از طریق پرسش‌نامه می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل خانوارهای روستایی دهستان رشتخوار می‌باشد (N=۴۶۷۲). ۱۶۰ سرپرست خانوار به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های t تک نمونه‌ای، برازش رگرسیونی، رگرسیون چند متغیره و مدل تحلیل مسیر استفاده شد. نتایج تحقیق نشان دهنده تاثیر مثبت کشت زعفران بر ابعاد چهارگانه تعلق مکانی در بین خانوارها در منطقه مورد مطالعه بوده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که بیشترین اثر کلی کشت زعفران مربوط به بُعد اقتصادی است. به طوری که، میزان درآمد و مقدار پس‌انداز خانوارهای روستایی، میزان اشتغال خانوارها به خصوص اشتغال زنان روستایی، تنوع اقتصادی و شغلی در روستاهای منطقه در سطح قابل قبولی افزایش داشته که این امر به نوبه خود، باعث افزایش سطح رفاه و توانمندی خانوارها و به تبع، باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است.

واژه‌های کلیدی: زعفران، تعلق مکانی، توسعه روستایی، تحلیل مسیر، دهستان رشتخوار.

مقدمه

منظر توسعه پایدار، توسعه کشاورزی محور اقتصادی و راه‌حل عملی برای مشکلات روستایی بوده که باعث افزایش درآمد خانوارهای روستایی، فراهم کردن مواد اولیه برای صنایع، ارز آوری از طریق صادرات، فراهم آوردن مواد غذایی و بهبود رفاه مردم روستایی شده است (Aremu, 2014: 8). در اقتصاد ملی ایران نیز این بخش نقش حیاتی دارد، به طوری که حدود ۱۸ درصد تولید ناخالص ملی، ۲۵ درصد اشتغال، تامین بیش از ۸۵ درصد مواد غذایی جامعه، ۲۵ درصد صادرات غیر نفتی و ۹۰ درصد مواد اولیه مورد نیاز صنعت را فراهم می‌سازد (کرانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۳). امرار معاش بیشتر خانوارهای روستایی در شهرستان رشتخوار نیز

در اکثر کشورهای در حال توسعه، کشاورزی نقش عمده‌ای در توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند (Vadivelu and Kiran, 2013: 108). پایه اصلی سیستم اقتصادی و اجتماعی اکثر کشورها به شمار می‌رود (Jun and Xiang, 2011: 1530) و بزرگترین منبع اشتغال آنها می‌باشد (White, 2012: 9). توسعه آن یک فرصت بسیار مهم برای کاهش سوء تغذیه فراهم می‌کند (Herforth et al., 2012: 8). امرار معاش اصلی اکثر جمعیت مناطق روستایی نیز وابسته به این بخش است (Kumar et al., 2014: 193). همچنین از

بررسی اثرات کشت زعفران بر حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی دهستان رشتخوار می‌باشد.

تاکنون در زمینه اثرات کشت زعفران بر حس تعلق مکانی تحقیقی صورت نگرفته است. ولی بسیاری از محققین آثار و پیامدهای کشت زعفران بر توسعه و اقتصاد مناطق روستایی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند. مانند (کرمی، ۱۳۹۴) که به بررسی اثرات کشت زعفران بر درآمد و اشتغال بهره‌برداران در استان لرستان پرداخته؛ (حمزه‌ئی و بوذرجمهری، ۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای به واکاوی آثار و عوامل مؤثر بر گسترش الگوی کشت زعفران در شهرستان نیشابور پرداخته‌اند؛ (علوی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲)، در مطالعه‌ای به امکان‌سنجی نواحی مستعد کشت زعفران در دشت کاشمر پرداخته‌اند؛ (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱). در مطالعه‌ای بررسی نقش زعفران در پایداری اجتماعی-اقتصادی سکونتگاههای روستایی پرداخته‌اند؛ (آقایی و رضاقلی‌زاده، ۱۳۹۰). در مطالعه‌ای به بررسی مزیت نسبی ایران در تولید زعفران پرداخته‌اند؛ (منظم اسماعیل‌پور و کردوانی، ۱۳۸۹) به بررسی نقش زعفران در توسعه روستایی پرداخته‌اند. مرور مطالعات انجام شده حاکی از آن است که تا کنون مطالعه جامعی راجع به بررسی اثرات کشت زعفران بر حس تعلق مکانی در بین خانوارهای روستایی صورت نگرفته و منابعی که وجود دارد، مربوط به متغیرهای دیگر است و در بعضی از مطالعات تنها در سطح مروری و نظری می‌باشد. از همین روی این پژوهش با توجه به ظرفیت مالی و منابع انسانی سعی در بررسی اثرات کشت زعفران بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی دهستان رشتخوار دارد. لذا پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: تولید و کشت زعفران چه تاثیری بر حس تعلق به مکان در منطقه مورد مطالعه داشته است؟

مفاهیم دیدگاه‌ها و مبانی نظری

نواحی روستایی با شروع روند رشد یکنواخت جمعیت در آغاز قرن نوزدهم و روند شهرنشینی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، بخش عمده‌ای

وابسته به بخش کشاورزی و به ویژه کشت و تولید زعفران است.

زعفران با نام علمی *Crocus sativus* نیز به‌عنوان یک محصول کشاورزی با قدمتی سه هزار ساله یکی از مهم‌ترین (علوی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۲) و گران‌بهارترین محصولات کشاورزی در روی کره زمین است (Bhat and Shah, 2011:384). زعفران با ویژگی‌های خاص و ارزش اقتصادی بالا (عزیزی‌زهان و پسندیده، ۱۳۹۲: ۹۱)، نقش ویژه‌ای در صادرات غیر نفتی ایران و نقش مهمی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی مناطق خشک و نیمه‌خشک خراسان رضوی دارد (علوی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۱). الگوی کشت این محصول دارای ارزش بالایی به لحاظ بهره‌وری منابع آب، دارای بازده اقتصادی بهتر (IFAD, 2008: 26)، قابلیت نگهداری بالا، عدم فسادپذیری و دارای اشتغال‌زایی و درآمدزایی بالایی می‌باشد (منظم اسماعیل‌پور و کردوانی، ۱۳۸۸: ۳۱)، که می‌تواند گامی مؤثر در راستای کشاورزی پایدار باشد (کرمی، ۱۳۹۴: ۴۰). همچنین کشت این محصول می‌تواند باعث تغییرات اجتماعی (Bhat and Shah, 2011:384). جلوگیری از مهاجرت روستاییان (عزیزی‌زهان و پسندیده، ۱۳۹۲: ۹۲). همچنین باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی گردد. با توجه به این‌که کشت زعفران جایگاه منحصر به فردی در میان محصولات کشاورزی دارد و فعالیت اصلی روستاهای منطقه مورد مطالعه است، کشت و تولید این محصول مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی برای ارتزاق روستاییان منطقه محسوب می‌شود و تأمین معیشت بسیاری از خانوارهای این منطقه بر پایه درآمد حاصل از کشت آن است. لذا بررسی اثرات کشت این محصول در میزان درآمد، پس‌انداز، دسترسی به موارد بهداشتی و آموزشی، خدمات رفاهی، اقتصادی و اجتماعی و به دنبال آن ماندگاری جمعیت در روستاها و افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای منطقه ضروری می‌باشد. بنابراین هدف این پژوهش نیز

مستقیم به جنبه‌های فضایی مربوط نیست، بلکه به معنی روابط اجتماعی با یک مکان خاص اشاره دارد (Ram et al., 2016: 111)، که منعکس‌کننده مولفه‌های اصلی حیات اجتماعی و فرهنگی است (سرمست و متوسلی، ۱۳۸۹: ۱۳۳). جنبه‌های مختلف تعلق مکانی به طور قابل توجهی با یکدیگر ارتباط تنگاتنگ دارند (Yuksel et al., 2010: 279). مفهوم تعلق مکانی از نظریه‌های روانشناسی و جغرافیای رفتاری گرفته شده است (Ram et al., 2016: 112). نظریه‌های روانشناختی تاثیرگذارترین و از اولین نظریه‌های مربوط به بررسی خصوصیت شخصیتی هر فرد نسبت به مکان است. بر اساس این نظریه تمایل افراد به اعتماد یا بی‌اعتمادی نسبت به افراد، بر اساس تجربه اولیه دوران کودکی فرد در مکان خود شکل می‌گیرد. به این ترتیب، شاخص‌های تعلق مکانی به عنوان مقدمه رفتار و نگرش فرد و یا به عنوان میانجی نقش اصلی در این نظریه را دارند (Gross and Brown, 2008: 1146).

تعلق به مکان جایگاه و نقش مهمی در بحث‌های جغرافیای انسانی دارد (Ujang, 2012: 158). این وضعیت و حس، احساساتی در ساکنان خود ایجاد می‌کند به واسطه این احساسات، نوعی تعلق به مکان در افراد ایجاد می‌شود (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱: ۲۹). بنابراین احساس تعلق به مکان در افراد می‌تواند برای مراقبت از محیط زندگیشان و اینکه به مکان‌های متعلق به خود برگردند و یا نزدیک آن باقی بمانند، انگیزه ایجاد می‌کند (Trell et al., 2012: 141). یکی از پایه‌های اصلی توجه به پایداری سکونتگاهها و کاهش مهاجرت در برنامه‌ریزی و توسعه روستایی این است که ساکنان این مناطق به محل زیست خود تعلق خاطر داشته باشند (فلاح، ۱۳۸۵: ۱). احساس دل‌بستگی هر شخص به زادگاه و محل زندگی خود (گلکار، ۱۳۸۰: ۵۳)؛ می‌تواند اثرات چشمگیری در جوامع روستایی بر جا گذارد (عنابستانی، ۱۳۸۸: ۱۱۷)؛ همچنین تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی عامل مهمی در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط زیست می‌باشد که منجر به

از جمعیت خود را به نفع شهرهای کوچک و بزرگ از دست دادند (وودز، ۱۳۹۰: ۱۲۳). یکی از دلایل مهم این امر، کاهش حس تعلق به مکان در نواحی روستایی می‌باشد (صافیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۵). تعلق مکانی به جنبه ذهنی رابطه بین انسان و مکان اشاره دارد و اینکه چگونه مکان به هویت فرد کمک می‌کند، اشاره دارد (Payton, 2003: 8). تعلق مکانی نشان دهنده، رابطه عاطفی شخص به مکان و مناطق جغرافیایی است (Lee and Shen, 2013: 78). این ارتباط عاطفی بین شخص و مکان در روانشناسی، به عنوان دل‌بستگی به مکان یا تعلق به مکان شناخته شده است (Ram et al., 2016: 111) تعلق به مکان یک حس عاطفی بین شخص و محل زندگی افراد ایجاد می‌کند (Yuksel et al., 2010: 275) و نوعی احساس اعتماد و امنیت را فراهم می‌کند (Tsai, 2012: 140). تعلق مکانی یک مفهوم چند وجهی است که از چهار اجزای مهم و مرتبط تشکیل شده است (Ram et al., 2016: 111). اولین جزء هویت مکانی می‌باشد که نشان دهنده شناسایی شخص با توجه یک محل خاص و یا با توجه به ارزش سمبولیک آن محل است (Ramkinssoon, 2012: 259). این ارزش سمبولیک منجر به شکل‌گیری هویت مکانی می‌شود (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱: ۲۹). دوم، وابستگی به محل، به این معنی که شخص چه مقدار به یک محل خاص از لحاظ عملکردی وابستگی دارد (Yuksel et al., 2010: 275). این وابستگی فقط به جغرافیای محل اقامت محدود نمی‌شود و اغلب به عنوان بخشی از شالوده هویت افراد به شمار می‌آید (Campbell, 2001: 7). سوم، پیوند عاطفی، که اشاره به احساس قوی شخص نسبت به یک هدف یا عامل دارد (Yuksel et al., 2010: 277). پیوندهای عاطفی تجربه شده مردم را به ویژه در محیط‌های زندگی از سطوح ملی، منطقه‌ای یا شهری تا مقیاس فردی در محله و خانه در بر می‌گیرد. این مفهوم همچنین برای توصیف و تشریح تمایزات یا خصوصیات منحصر به فرد محل‌ها و نواحی خاص استفاده می‌شود که برگرفته از تاریخ ویژه یا وضعیت محیطی منطقه است (احمدی و مهدوی، ۱۳۹۳: ۸۳۳). چهارم، پیوند اجتماعی، که

غرب در مراحل صنعتی شدن این نکته را مورد تاکید قرار داده است که توسعه اقتصادی در مراحل اولیه خود از طریق تکیه بر کشاورزی و بالابردن بهره‌وری آن و گسترش رشد از این بخش به سایر بخش‌های اقتصادی امکان‌پذیر بوده است (شایان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۳) صاحب‌نظران توسعه مانند لوئیس امرج، جون رابینسون، نیل اسملسر، مایکل تودارو، روستو، آرتور لوئیز و روزن اشتاین^۱، با احتساب روستا به عنوان بخش مهمی از جامعه زیستی کشورها، راه توسعه اقتصادی کشورها و توسعه روستایی را در توسعه بخش کشاورزی دیده‌اند و در این راستا بر اثرات عمده بخش کشاورزی مانند کاهش بیکاری، ایجاد فرصت‌های شغلی، بالابردن سطح کیفیت زندگی و غیره تاکید کرده‌اند. بنابراین اگر با رویکرد توسعه کشاورزی و کشاورزی محوری به این بحث نگاه کنیم الگوی کشتی مانند زعفران به دلیل اهمیت اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به توسعه پایدار روستایی منجر شود و در نتیجه تعلق مکانی را ایجاد کند. استدلالی که برای این ادعا می‌توانیم بیاوریم این است که محصول زعفران قابلیت دارد که هم بخش صنعت و تجارت و هم پویایی آموزش، اشتغال، درآمد، پس‌انداز و توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی را به دنبال داشته باشد و در نتیجه روستاها را در مسیر پیشرفت و توسعه قرار دهد؛ بنابراین در این پژوهش نیز تاکید بر رویکرد کشاورزی محوری بوده است.

شهرستان رشتخوار یکی از مناطقی است که سهم جمعیت روستایی آن چشمگیر است. با توجه به اینکه بیش از نیمی از جمعیت این منطقه در روستاها سکونت دارند، درصد بیکاری، مهاجرت‌های روستایی، کمبود درآمد، بیکاری پیدا و پنهان و فشارهای وارده بر محیط زیست نیز در این مناطق بیشتر است و باعث چرخه ناپایدار اشتغال و درآمد کشاورزان می‌شود. کشت و تولیدات اصلی این منطقه از محصولات زراعی است و درآمد بهره‌برداران نیز منوط به تولیدات

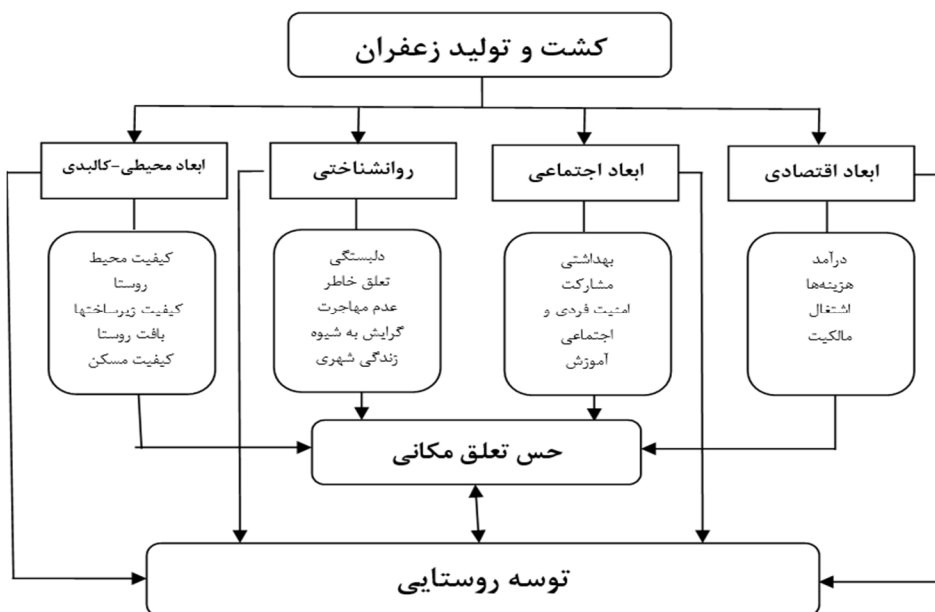
ایجاد محیط‌های با کیفیت در مناطق روستایی خواهد گردید (Gustafson, 2001: 9). این حس می‌تواند زمینه مساعدی برای ایجاد دموکراسی مشارکتی فراهم سازد (Hernandez, 2010: 283) و اجرای برنامه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی را در اجتماع محلی با توفیق چشمگیری همراه کند و کیفیت زندگی را بهبود بخشد (جوان‌فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰: ۲۹). همچنین باعث افزایش فرصت‌های کسب درآمد، توسعه تأسیسات زیرساختی و غیره در روستاها می‌شود (عنابستانی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). حس تعلق مکانی برای بالا بردن و مناسب کردن و نزدیک شدن و همبستگی بین مکان‌ها موثر است و دریافت ویژگی‌های محیطی را برای پیش‌بینی و آگاهی از اندازه و اعتبار مکان‌ها و بالا بردن قدرت و اهمیت هر مکان و تغییرات در آن به وسیله حس تعلق مکان میسر می‌کند (گلکار، ۱۳۸۰: ۵۳)؛ بنابراین می‌توان گفت که زمانی انگیزه و حس تعلق به مکان در بین افراد بیشتر می‌شود که، آن مکان بتواند امکانات زیستی و معیشتی را برای افراد فراهم کند. در منطقه مورد مطالعه نیز با توجه به اینکه کشت و تولید محصول زعفران مهم‌ترین فعالیت اقتصادی برای ارتزاق روستاییان محسوب می‌شود و معیشت بسیاری از خانوارهای این منطقه بر پایه درآمد حاصل از تولید زعفران بوده، کشت این محصول می‌تواند باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی شود.

با توجه اینکه کارکرد اصلی مناطق روستایی در جهان سوم کشاورزی است و به دلیل تاثیر ویژه آن بر اشتغال، تعدیل فقر و درآمد، امنیت غذایی و خودکفایی اهمیت بالایی برخوردار است. توسعه روستایی، راهبردی برای بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی روستاییان فقیر و کشاورزی به عنوان کارکرد اصلی روستا، نقش مهم در فقرزدایی دارد (Meijerink, 2007: 47). مخالفان راهبرد کشاورزی اعتقاد دارند پایین بودن بهره‌وری، وجود نیروی انسانی مازاد و عدم توان جذب این نیروها توسط بخش کشاورزی در نهایت سبب بروز پدیده مهاجرت از روستا می‌شود (سینگ، ۱۳۸۲: ۲۲۴). اما تجربه کشورهای صنعتی

1- Lewis Amrj, Jun Robinson, Neil Smalser, Michael Todorow, Rousto, Arthur Louise and RosenStein

دیگر اشکال تبدیل این محصول توسط زنان انجام می‌شود؛ باعث افزایش پتانسیل این بخش برای توانمندسازی زنان و افزایش فرصت‌های شغلی برای آنان شده است. بهره‌وری بالای این محصول در استفاده از آب، پایین بودن هزینه جمع‌آوری و کشت، به دلیل استفاده از نیروی کار خانواده، به عنوان محصولی جهت جذب روستاییان کم درآمد و همچنین خرده مالکان، به فرصتی امیدوارکننده جهت کاهش فقر روستاییان تبدیل شده است؛ بنابراین و با توجه به اینکه کشت و فروش زعفران باعث افزایش درآمد، افزایش میزان پس‌انداز و به تبع باعث افزایش میزان دسترسی به موارد بهداشتی و آموزشی، افزایش کیفیت محیط روستا و افزایش زیرساخت‌ها، افزایش کیفیت مسکن، همچنین باعث افزایش میزان اشتغال به خصوص اشتغال زنان روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است و اینکه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر باعث کاهش دسترسی به موارد بالا می‌شود. خانوارهای روستایی ماندن در روستای محل زندگی خود را به مهاجرت ترجیح می‌دهند و در نتیجه حس تعلق به مکان در بین خانوارها افزایش یافته است و نسبت به محل زندگی خود تعلق خاطر بیشتری نسبت به گذشته پیدا کرده‌اند.

کشاورزی است، اما این منطقه به دلیل کمبود میزان بارندگی سالانه و محدودیت منابع آبی برای تولید بسیاری از محصولات راهبردی کشاورزی مناسب نیست و همچنین طی سال‌های اخیر با توجه به وقوع خشکسالی شاهد افت سطح سفره‌های آب زیرزمینی، کاهش آبدهی قنوات، کاهش سطح زیرکشت محصولات کشاورزی، تخریب مراتع و کاهش تعداد واحدهای دامی در سطح منطقه بوده‌ایم؛ در این میان شرایط طبیعی این منطقه برای کشت و تولید محصول زعفران بسیار مناسب بوده و هر چند کشت این محصول از دیرباز وجود داشته است. ولی به دلیل نیاز آبی محدود زعفران، دوره کشت کوتاه و بازده اقتصادی مناسب، مردم این منطقه به افزایش سطح زیرکشت زعفران روی آورده‌اند. هر چند خشکسالی‌های پیاپی سال‌های اخیر روند مهاجرت روستا به شهر را در پی داشته است اما کشت و تولید محصول زعفران با توجه به درآمدزایی و اشتغالزایی بالا توانسته است از سیل مهاجرت‌ها بکاهد و همچنین در سال‌های اخیر بالا رفتن قیمت محصول زعفران تاثیر زیادی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی روستاییان منطقه داشته است و این محصول موجب توانمندسازی آنها شده است. با توجه به اینکه میزان قابل توجهی از فعالیت‌ها همانند جمع‌آوری گل‌ها، جداسازی کلاله و خشک کردن و

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق، ترسیم نگارندگان، ۱۳۹۷

توصیفی و آمار استنباطی به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، برازش رگرسیون، رگرسیون چند متغیره و تحلیل مسیر استفاده شد. همچنین سعی شده که پرسش‌ها از سادگی و وضوح کافی برخوردار باشد. بر این اساس به منظور سنجش پایایی، یک نمونه اولیه شامل ۴۵ پرسش‌نامه پیش‌آزمون گرفته شد و میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. آلفای به دست آمده برای ابعاد مختلف در جدول (۱) آورده شده است. با توجه به اینکه میزان کل ۰/۷۹ بالاتر از ۰/۷۰ است، می‌توان گفت که ابزار سنجش پایایی قابل قبولی دارد. همچنین با توجه به مبانی نظری، مطالعات انجام گرفته و متغیرهای تحقیق می‌توان شاخص‌های کلی درج شده در جدول (۲) را برای این پژوهش ارائه داد.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به دو روش «اسنادی» و «میدانی» بوده است. مطالعات نظریه‌ای از طریق روش اسنادی، داده‌های میدانی نیز از طریق پرسش‌نامه با طیف لیکرت جمع‌آوری شد. جامعه آماری شامل خانوارهای روستایی در دهستان رشتخوار می‌باشد ($N=4672$). در مرحله اول ۲۸۰ خانوار با استفاده از فرمول کوکران و به صورت تصادفی ساده به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردید. در مرحله بعد به دلیل شباهت صفات و ویژگی‌های بسیار زیاد جامعه آماری و پراکنش و گستردگی روستاها، تعداد ۱۶۰ سرپرست خانوار با استفاده از فرمول اصلاح شده کوکران به عنوان نمونه تحقیق انتخاب گردید. پس از جمع‌آوری و دسته‌بندی داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS از روش آمار

جدول ۱: میزان آلفای محاسبه شده برای هر بعد

ابعاد	میزان آلفای کرونباخ
اجتماعی	۰/۸۱
اقتصادی	۰/۷۸
محیطی-کالبدی	۰/۷۸
روانشناختی	۰/۷۹
کل	۰/۷۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول ۲: ابعاد، شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش

ابعاد	شاخص	گویه‌ها و معرف‌ها
اجتماعی	بهداشتی	بهبود موارد بهداشتی و تغذیه‌ای، بهره‌مندی از امکانات بهداشتی (خانه بهداشت، درمانگاه، حمام و غیره)، برخورداری از سیستم جمع‌آوری زباله و دفع فاضلاب
	مشارکت و همبستگی	روحیه همکاری و کار گروهی، احترام متقابل روستاییان به یکدیگر، مشارکت در فعالیت‌های عمرانی و بهسازی، کمک به اعضای شورا و دهیاری
	امنیت فردی واجتماعی	امنیت در معابر روستا، میزان رضایت از امنیت اجتماعی در روستا، میزان وقوع جرایم
اقتصادی	آموزشی	کیفیت تجهیزات آموزشی مدارس، میزان سطح آگاهی روستاییان منطقه، دسترسی به مدارس در مقاطع مختلف تحصیلی
	توان اقتصادی	میزان درآمدها در بخش کشاورزی، میزان رضایت از درآمد، تنوع سازی اقتصاد روستایی، میزان پس انداز، وضعیت برخورداری از درآمد مناسب
	مالکیت	مالکیت وسایل نقلیه، مالکیت عوامل تولید کشاورزی، مالکیت مسکن
	اشتغال	تنوع فرصت‌های شغلی، میزان افزایش سطح اشتغال در بخش کشاورزی و دامی، میزان خروج نیروی کار از روستا، گرایش نیروی کار جوان به مشاغل کشاورزی
	استفاده از تکنولوژی	استفاده از ادوات و ماشین‌آلات در کشاورزی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی جدید، دسترسی آسان به بازار فروش محصولات کشاورزی و دامی

محیطی - کالبدی	کیفیت محیط روستا	آلودگی منابع آب و خاک روستا، استفاده از کود و آفت کش‌ها
	کیفیت زیرساخت‌ها	راه ارتباطی مناسب، برخورداری از امکانات پستی و مخابراتی، برخورداری از امکانات دسترسی به اینترنت، دسترسی به تعمیرگاههای ماشین آلات کشاورزی
	بافت روستا	تغییر بافت سنتی روستا، احداث معابر جدید در روستا، میزان تغییر در کالبد روستا از لحاظ ساخت و ساز
روان شناختی	کیفیت مسکون	داشتن خانه های نوساز و بادوام، وجود تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی (گرمایشی، سرمایشی، نورگیری و روشنایی کافی)، میزان استفاده از مصالح بادام و مقاوم برای ساخت مسکن
	تمایل و دل بستگی	ترجیح زندگی در روستا به جای شهر، ماندگاری در روستای محل زندگی، گرایش خانوارهای روستایی به سبک و شیوه زندگی شهری، رضایت و تمایل به زندگی در روستا، تمایل به سرمایه گذاری در روستا، امیدواری به بهبود شرایط در روستا

منبع: احمدی و مهدوی، ۱۳۹۳؛ رهنما و رضوی، ۱۳۹۱؛ سرمست و متوسلی، ۱۳۸۹، Ram et al., 2016, Ujang, 2012, Hernandez et al., 2010

محدوده و قلمرو پژوهش

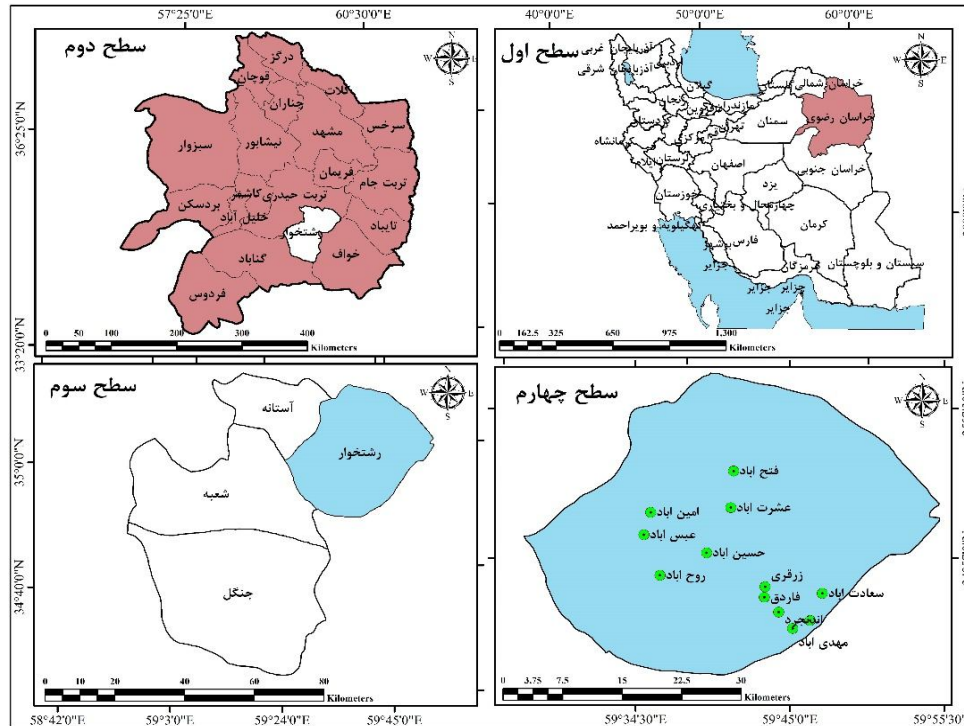
روستاهای مورد مطالعه در محدوده سیاسی دهستان رشتخوار از توابع بخش مرکزی شهرستان رشتخوار در استان خراسان رضوی واقع شده‌اند. این بخش از شهرستان در مختصات ۵۹ درجه و ۳۰ دقیقه طول شرقی، و ۳۴ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی

قرار گرفته است. دهستان رشتخوار بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، دارای ۲۶ روستای دارای سکنه و ۴۶۷۲ خانوار بوده که ۱۲ روستا به عنوان نمونه برای انجام این پژوهش انتخاب گردید (جدول ۳).

جدول ۳: ویژگی‌های جمعیتی و تعداد نمونه روستاهای مورد مطالعه

ردیف	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد نمونه
۱	زرقری	۱۸۵	۶۵۰	۱۰
۲	حسین آباد	۱۷۵	۷۳۷	۱۰
۳	فتح آباد	۸۹۷	۳۱۹۵	۳۵
۴	عشرت آباد	۷۳	۲۳۳	۷
۵	مهدی آباد	۴۴۱	۱۶۳۴	۱۹
۶	سعادت آباد	۶۲۳	۲۲۱۲	۲۶
۷	اکبر آباد	۱۵۴	۵۴۲	۹
۸	امین آباد	۸۲	۲۶۸	۷
۹	فاردق	۱۸۷	۶۷۳	۱۱
۱۰	عبس آباد	۲۰۵	۶۸۹	۱۱
۱۱	اندنجد	۶۲	۲۳۲	۶
۱۲	روح آباد	۱۰۸	۳۵۲	۹
	جمع	۳۱۹۲	۱۱۴۱۷	۱۶۰

منبع: مرکز آمار ۱۳۹۵، یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

شکل ۲: نقشه موقعیت دهستان رشتخوار در شهرستان و استان (ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۷)

بحث و یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از توزیع پرسش‌نامه بین سرپرستان خانوارهای روستاهای نمونه پژوهش حاکی از آن است که بیشترین فراوانی سنی پاسخ‌دهندگان بین ۴۰ تا ۵۱ سال بوده‌اند با ۳۸/۸ درصد، تحصیلات اکثر

پاسخگویان مدرک تحصیلی راهنمایی بوده، از نظر اشتغال؛ ۷۵/۱ درصد نمونه پژوهش کشاورز بوده‌اند. از نظر جنسیت ۸۵/۶ درصد پاسخگویان مرد و از نظر تاهل ۹۰ درصد پاسخگویان متاهل بوده‌اند. اطلاعات کامل در جدول (۴) آورده شده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی جمعیت مورد مطالعه یا جمعیت هدف

مشخصات پاسخ‌دهنده	بیشترین پاسخگو	بیشترین فراوانی	درصد
سن	۴۰ تا ۵۱ سال	۳۸/۸	۶۲
تحصیلات	مدرک راهنمایی	۶۰/۶	۴۹
جنسیت	مرد	۸۵/۶	۱۳۷
تاهل	متاهل	۹۰	۱۴۴
شغل اصلی	کشاورز	۷۵/۱	۱۲۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

مقایسه ابعاد چهارگانه حس تعلق مکانی در بین خانوارهای روستایی: برای مقایسه میانگین ابعاد چهارگانه (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی- محیطی و روانشناختی) از آزمون *t* تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. باتوجه به یافته‌ها و با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است،

این میزان برای همه ابعاد بیشتر از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی شده و در سطح آلفای ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. تحلیل میانگین عددی میزان حس تعلق مکانی در سطح خانوارها در محدوده مورد مطالعه بر اساس یافته‌های تحقیق مبین مطلوب بودن کلیه ابعاد مورد نظر تحقیق است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، بُعد

درآمد، افزایش دسترسی به موارد بهداشتی و آموزشی از قبیل دسترسی به تغذیه بهتر و سالم‌تر، دسترسی به وسایل بهداشتی و آموزشی و غیره در بین خانوارها شده است. همچنین مشارکت و همبستگی بین اهالی افزایش یافته، که همه این موارد باعث افزایش سطح رفاه و توانمندی خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه گردیده و نتیجه باعث افزایش دل بستگی و حس تعلق به مکان در بین خانوارها شده است. بُعد کالبدی- محیطی و بُعد روانشناختی نیز به ترتیب با میانگین (۳/۳۱) و (۳/۳۴) در مراتب بعدی قرار داشته‌اند. لذا به طور کلی می‌توان گفت که این یافته‌ها نشان دهنده مطلوب بودن اثرات کشت زعفران بر ابعاد چهارگانه و شاخص‌های تعلق مکانی در بین خانوارهای منطقه مورد مطالعه بوده است.

اقتصادی با میانگین (۳/۴۴) نسبت به سایر ابعاد در سطح بالاتری قرار دارد. بطوری که کشت و تولید محصول زعفران با توجه به درآمدزایی و اشتغال‌زایی بالای خود توانسته است از سیل مهاجرت‌ها بکاهد و همچنین در سال‌های اخیر بالارفتن قیمت محصول زعفران تاثیر زیادی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران داشته باشد و موجب توانمندسازی بهره‌برداران شده است؛ بنابراین خانوارهای روستایی ماندن در روستای محل زندگی خود را به مهاجرت ترجیح می‌دهند و در نتیجه حس تعلق به مکان در بین خانوارها افزایش یافته است و نسبت به محل زندگی خود تعلق خاطر بیشتری نسبت به گذشته پیدا کرده‌اند. همینطور بُعد اجتماعی با میانگین (۳/۳۵) در مرتبه دوم قرار گرفته، به طوری که کشت و فروش زعفران باعث افزایش درآمد، افزایش میزان پس‌انداز و

جدول ۵: مقایسه ابعاد مختلف حس تعلق مکانی در بین خانوارها

مطلوبیت عددی مورد آزمون - ۳							
ابعاد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						حد بالا	حد پایین
اجتماعی	۳/۳۵	۱۱/۳۹	۱۵۹	۰/۰۰۰	۰/۳۳۷	۰/۲۸	۰/۳۹
اقتصادی	۳/۴۴	۱۸/۴۱	۱۵۹	۰/۰۰۰	۰/۴۴۳	۰/۴۰	۰/۴۹
محیطی - کالبد	۳/۳۱	۱۰/۲۹	۱۵۹	۰/۰۰۰	۰/۳۰۸	۰/۲۵	۰/۳۷
روانشناختی	۳/۳۴	۸/۱۹	۱۵۹	۰/۰۰۰	۰/۳۴۱	۰/۲۶	۰/۴۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

واریانس و آماره فیشر استفاده شد. بر این اساس، مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۹۸۰ می‌باشد که نشان می‌دهد متغیر مستقل ۹۸ واحد تغییرات مربوط به متغیر وابسته را تبیین می‌کند جدول (۶).

بررسی ارتباط خطی بین تولید زعفران و حس تعلق مکانی در بین خانوارهای روستایی: برای بررسی ارتباط خطی بین کشت زعفران و حس تعلق مکانی در روستاهای منطقه مورد مطالعه از تحلیل

جدول ۶: تحلیل واریانس عوامل تاثیر گذار بر حس تعلق به مکان

ضریب تعیین	ضریب تعیین تصحیح شده	ضریب همبستگی چندگانه	اشتباه معیار
۰/۹۸۰	۰/۹۷۸	۰/۹۹۶	۰/۰۲۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

زعفران و حس تعلق مکانی انسجام معناداری وجود دارد. به طوری که تولید زعفران باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی شده است. جدول (۷).

همچنین مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۱ می‌باشد، بنابراین فرضیه آزمون مبنی بر عدم معنی‌داری مدل رگرسیون با اطمینان ۹۹ درصد رد می‌شود، لذا مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنی‌دار است که حکایت از آن دارد که بین کشت و تولیدات

جدول 7: تحلیل واریانس مبتنی بر وجود رابطه خطی ابعاد تعلق مکانی

مؤلفه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری
اثرگرسیونی	7/131	4	3/062	48/276	0/000
باقیمانده	2/491	97	0/001		
کل	12/346	159			

منبع: یافته‌های تحقیق، 1397

ساختار روابط مفروض در یک مدل را مشخص می‌سازد به دست می‌آیند.

برای بررسی اثرات کشت زعفران در ابعاد چهار گانه حس تعلق مکانی (اقتصادی، اجتماعی، محیطی - کالبدی و روانشناختی) از رگرسیون چند متغیره و مدل تحلیل مسیر استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که برای تمام متغیرها مقدار سطح معناداری کمتر از 0/05 است. همچنین مقادیر BETA نشان می‌دهد که یک واحد تغییر در انحراف معیار در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی - کالبدی و روانشناختی به ترتیب 0/361، 0/376، 0/338، و 0/233 واحد موجب افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای نمونه در منطقه مورد مطالعه شده است؛ بنابراین می‌توان گفت که کشت زعفران بیشترین تاثیر را در بُعد اقتصادی و کمترین تاثیر را در بُعد روانشناختی داشته است. جدول (8).

تعیین مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذار بر حس تعلق مکانی از طریق تحلیل مسیر: مدل تحلیل مسیر (path analysis) روش آماری پرکاربرد ضرایب بتای استاندارد رگرسیون چند متغیری در مدل‌های ساختاری است. هدف تحلیل مسیر به دست آوردن برآوردهای کمی روابط علی بین مجموعه‌ای از متغیرهاست. تحلیل مسیر بیان می‌کند که کدام مسیر مهم‌تر و یا معنادارتر است. ضرایب مسیر براساس ضریب استاندارد شده رگرسیون محاسبه می‌شود. برای بدست آوردن برآوردهای ضرایب اصلی مسیر کافی است هر متغیر وابسته (درونزا) به متغیرهایی که مستقیم تحت تأثیر آن است بازگشت داده شود. به بیان دیگر برای برآوردهای هر یک از مسیرهای مشخص شده، ضرایب استاندارد شده رگرسیون (یا ضرایب مسیر) محاسبه می‌شود. این ضرایب از طریق برقراری معادله‌های ساختاری یعنی معادله‌هایی که

جدول 8: ضرایب شدت روابط میان مولفه‌ها بر میزان حس تعلق به مکان

سطح معناداری	T	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد	متغیرها
		B	خطای استاندارد	BETA	
0/069	1/833	0/045	0/025	-	عرض از مبدا
0/000	4/932	0/270	0/007	0/361	اجتماعی
0/000	4/037	0/345	0/008	0/376	اقتصادی
0/000	3/541	0/249	0/007	0/338	کالبدی - محیطی
0/000	3/643	0/123	0/004	0/233	روانشناختی

منبع: یافته‌های تحقیق، 1397

بکاهد و همچنین در سال‌های اخیر بالارفتن قیمت محصول زعفران تأثیر زیادی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران داشته است و این محصول از طریق افزایش درآمد، پس‌انداز، افزایش دسترسی به امکانات مختلف زندگی، افزایش اشتغال زنان و افزایش فرصت‌های شغلی موجب توانمندسازی خانوارهای

همچنین بررسی اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کلی ابعاد حس تعلق مکانی در بین روستاهای نمونه نشان می‌دهد که بیشترین اثر کلی مربوط به بُعد اقتصادی با ضریب (0/508) می‌باشد. به‌طوری که کشت و تولید محصول زعفران با توجه به درآمدزایی و اشتغال‌زایی بالا توانسته است از سیل مهاجرت‌ها

ابعاد چهارگانه حس تعلق به مکان (اقتصادی، اجتماعی، محیطی - کالبدی و روانشناختی) در روستاهای نمونه مؤثر بوده است. ولی میزان بُعد اقتصادی بیشتر از سایر ابعاد می‌باشد. تاثیرات ابعاد مختلف به نوبه خود باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است (جدول ۹).

روستایی و در نتیجه باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی در منطقه شده است. بُعد روانشناختی با میزان (۰/۲۳۳) با اینکه اثر مثبتی داشته ولی به دلیل اینکه برخی از خانوارها به خصوص نسل جوان از لحاظ روحی و روانی گرایش بیشتری به زندگی در شهرها دارند نسبت به سایر ابعاد در سطح پایین‌تری قرار داشته است. تاثیرات کلی به دست آمده حاکی از آن است که تولید و کشت زعفران در همه

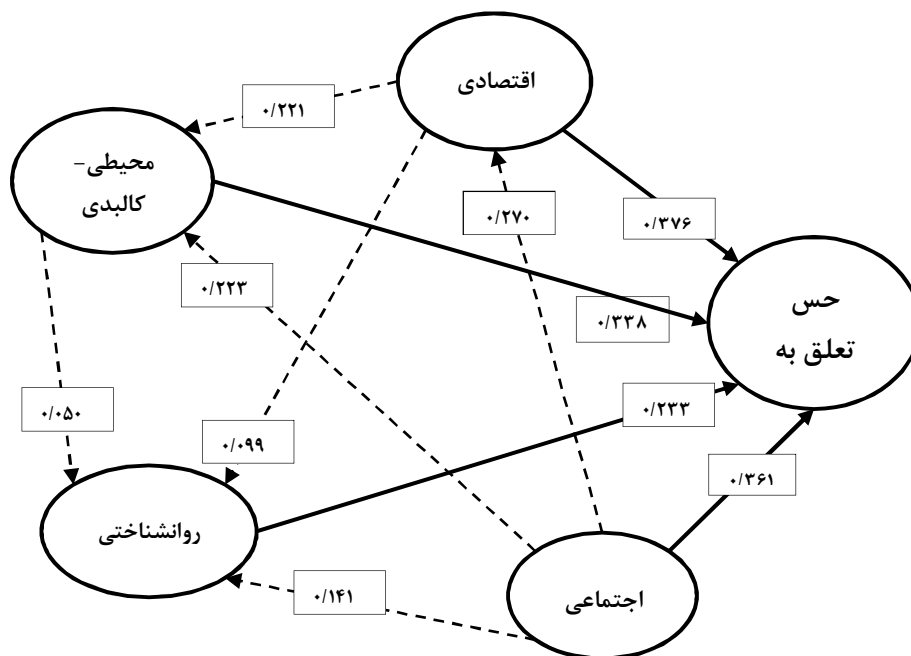
جدول ۹: سنجش میزان اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کلی متغیرها بر حس تعلق مکانی

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کلی	اولویت‌بندی
اقتصادی	۰/۳۷۶	۰/۱۳۲	۰/۵۰۸	۱
اجتماعی	۰/۳۶۱	۰/۱۲۱	۰/۴۸۲	۲
محیطی - کالبدی	۰/۳۳۸	۰/۰۷۴	۰/۴۱۲	۳
روانشناختی	۰/۲۳۳	-	۰/۲۳۳	۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

اقتصادی (۰/۳۷۶) و کمترین اثر مستقیم مربوط به بعد روانشناختی (۰/۲۳۳) بوده است.

در شکل (۳) نیز میزان و نوع تاثیر (مستقیم و غیر مستقیم) هر یک از ابعاد اثرگذار بر تعلق مکانی نشان داده شده که بیشترین اثر مستقیم مربوط به بعد

شکل ۳: مدل تحلیل مسیر عوامل و متغیرهای تاثیر کشت زعفران در تعلق مکانی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اگر با رویکرد توسعه کشاورزی و کشاورزی محوری نگاه کنیم الگوی کشتی مانند زعفران می‌تواند به توسعه پایدار روستایی منجر شود و در نتیجه تعلق مکانی را ایجاد کند. استدلالی که برای این ادعا می‌توانیم بیاوریم این است که محصول زعفران قابلیت دارد که هم بخش صنعت و تجارت و هم باعث پویایی آموزش و اشتغال در بین خانوارهای روستایی شود و در نتیجه روستاها را در مسیر پیشرفت و توسعه قرار دهد؛ همچنین با توجه به اینکه فعالیت اصلی روستاهای منطقه کشاورزی و فعالیت‌های جنبی آن، کشت و تولید محصول زعفران که مهم‌ترین فعالیت اقتصادی برای ارتزاق روستاییان منطقه محسوب می‌شود و تأمین معیشت بسیاری از خانوارهای این منطقه بر پایه درآمد حاصل از تولید زعفران بوده، بیشترین سطح زیرکشت، بالاترین میزان محصولات کشاورزی، همچنین بالاترین ارزش اقتصادی را نیز به خود اختصاص دهد. در این مطالعه نیز به بررسی اثرات کشت این محصول در ماندگاری جمعیت در روستاها و حس تعلق به مکان پرداخته شده است. نتایج تحقیق دربارهٔ سنجش و بررسی نقش تولید کشت زعفران در ابعاد مختلف حس تعلق به مکان در روستاهای نمونه نشان دهنده تاثیر مثبت در کلیه شاخص‌های مورد نظر تحقیق می‌باشد. تحلیل یافته‌های تحقیق در محدوده مورد مطالعه مبین مطلوب بودن اثرات کشت زعفران در بیشتر شاخص‌های مورد نظر است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بُعد اقتصادی با ضریب بتای (۰/۳۷۶) نسبت به سایر ابعاد در سطح بالاتری قرار دارد. بطوریکه کشت زعفران باعث افزایش میزان درآمد و مقدار پس‌انداز خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه نسبت به گذشته شده است؛ میزان اشتغال خانوارها مخصوصاً اشتغال زنان روستایی افزایش پیدا کرده، تنوع اقتصادی و شغلی بوجود آمده، سطح زیرکشت محصولات کشاورزی افزایش یافته و گرایش نیروی کار جوان به مشاغل کشاورزی و کشت زعفران در روستاهای منطقه در سطح قابل قبولی افزایش داشته است، میزان انواع مالکیت از قبیل

وسایل و ماشین‌آلات کشاورزی و مالکیت دام و غیره در سطح روستاها گسترش یافته است که این موارد باعث شده که خانوارهای روستایی به جای اینکه به شهرها مهاجرت کنند در روستای محل زندگی خود بمانند و نسبت به محل زندگی خود تعلق خاطر بیشتری به دست بیاورند. در بُعد اجتماعی با ضریب بتای (۰/۳۳۳) نیز میزان دسترسی به موارد بهداشتی و آموزشی از قبیل دسترسی به تغذیه بهتر و سالم‌تر، دسترسی به وسایل بهداشتی و آموزشی و غیره در بین خانوارها را افزایش داده، مشارکت و همبستگی بین اهالی افزایش یافته که همه این موارد باعث افزایش سطح رفاه و توانمندی اجتماعی خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است که نتیجه آن افزایش دل‌بستگی و یا افزایش همان حس تعلق به مکان در بین خانوارها شده است. بُعد کالبدی-محیطی با ضریب بتای (۰/۳۳۸) و بُعد روانشناختی با ضریب بتای کلی (۰/۲۳۳) نیز با اینکه دارای اثرات مثبتی بوده‌اند ولی نسبت به دو بُعد دیگر در سطح پایین‌تری قرار داشته‌اند. نتایج یافته‌ها در زمینهٔ اثرات مستقیم و غیرمستقیم کشت زعفران بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی-کالبدی و روانشناختی در حس تعلق به مکان در سطح روستاهای نمونه نشان می‌دهد که بیشترین اثر کلی مربوط به بُعد اقتصادی (۵۰۸) و بُعد روانشناختی (۰/۲۳۳) دارای کمترین اثر کلی در حس تعلق به مکان در محدوده مورد مطالعه داشته است. تاثیرات کلی به‌دست آمده حاکی از آن است که تولید و کشت زعفران در همه ابعاد چهارگانه حس تعلق به مکان (اقتصادی، اجتماعی، محیطی - کالبدی و روانشناختی) در روستاهای نمونه موثر بوده است. ولی میزان بُعد اقتصادی بیشتر از سایر ابعاد می‌باشد. تاثیرات ابعاد مختلف به نوبه خود باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است. باتوجه به اینکه زعفران باعث افزایش درآمد، افزایش میزان پس‌انداز و به تبع باعث افزایش میزان دسترسی به موارد بهداشتی و آموزشی، افزایش کیفیت محیط روستا و افزایش زیرساخت‌ها، افزایش کیفیت مسکن، همچنین باعث افزایش میزان

همچنین فواید مثبت آن در زندگی خانوارها دقیق‌تر مورد بررسی قرار گرفته شود و سعی در بازاریابی برای فروش این محصول و قطع کردن دست واسطه در خرید و فروش این محصول داشته باشند. امید است که با افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در تولید و کشت محصول زعفران در مناطق روستایی خراسان و منطقه مورد مطالعه در جهت افزایش توسعه روستایی و بحث‌های اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی کشور عزیزمان از این پژوهش بهره گرفته شود.

منابع

۱. احمدی، علی و مسعود مهدوی. ۱۳۹۳. رابطه کیفیت- زندگی و حس تعلق مکانی در روستاهای در حال توسعه مطالعه موردی شهرستان زرنديه، پژوهش‌های روستایی، دوره پنجم، شماره چهار، صص ۸۲۷-۸۴۸. تهران.
۲. آقای، مجید و مهدیه رضاقلی‌زاده. ۱۳۹۰. بررسی مزیت نسبی ایران در تولید زعفران، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، دوره بیست و پنجم، شماره یک، صص ۱۲۱-۱۳۲. تهران.
۳. جوان‌فروزنده، علی و قاسم مطلبی. ۱۳۹۰. مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن، نشریه هویت شهر، دوره پنجم، شماره هشت، صص ۲۷-۳۷. تهران.
۴. حمزه‌ئی، مجید و خدیجه بوذرجمهری. ۱۳۹۳. واکای آثار و عوامل مؤثر بر گسترش الگوی کشت زعفران در شهرستان نیشابور مطالعه موردی: دهستان اسحق‌آباد، نشریه زراعت و فناوری زعفران، دوره دوم، شماره چهارم، صص ۲۷۷-۲۸۸. تهران.
۵. رهنما، محمد رحیم، و محمد محسن رضوی. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی- دوره هفدهم، شماره دوم، صص ۲۹-۳۶. تهران.
۶. سرمست، بهرام و محمد مهدی متوسلی. ۱۳۸۹. بررسی و تحلیل نقش مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان (مطالعه موردی: شهر تهران)، مجله مدیریت شهری، شماره بیست و ششم، صص ۱۳۳-۱۴۶. تهران.
۷. سینگ، جاسبر. ۱۳۸۲. جغرافیای کشاورزی، ترجمه سیاوش دهقانیان، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد.

اشتغال به خصوص اشتغال زنان روستایی در منطقه مورد مطالعه شده است که همه موارد بالا باعث افزایش حس تعلق به مکان در بین خانوارها در منطقه مورد مطالعه شده است و به جای اینکه به شهرهای بزرگ مهاجرت کنند ترجیح می‌دهند که در روستای محل زندگی خود بمانند.

در پایان خاطر نشان می‌شود که در تحقیقات انجام شده قبلی مانند پژوهش (کرمی، ۱۳۹۴) بررسی اثرات کشت زعفران بر درآمد و اشتغال بهره‌برداران در استان لرستان پرداخته‌اند؛ (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱) به بررسی نقش زعفران در پایداری اجتماعی- اقتصادی پرداخته‌اند؛ (آقای و رضاقلی‌زاده، ۱۳۹۰)، به بررسی مزیت نسبی ایران در تولید زعفران پرداخته‌اند؛ (منظم اسماعیل پور و کردوانی، ۱۳۸۹) به بررسی نقش زعفران در توسعه روستایی پرداخته‌اند. ولی در تحقیق حاضر ضمن بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و نقش زعفران در اشتغال و درآمد خانوارهای روستایی به بررسی اثرات کشت زعفران در ماندگاری و حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی نسبت به محل و محیط زندگی آنها پرداخته شده است. همچنین و با توجه به اینکه تامین معیشت خانوارهای روستایی منطقه بر پایه درآمد حاصل از تولید محصولات کشاورزی و به ویژه محصول زعفران است اما ضعف و مشکلاتی در ابعاد اقتصادی و اجتماعی کشت و تولید محصول زعفران وجود دارد، از جمله می‌توان به عدم ارتقاء بهره‌وری منابع تولید کشاورزی در تولید و کشت زعفران و عدم وجود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی مناسب برای رهایی از فروش فله‌ای زعفران، نبود انجمن‌ها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی در زمینه بهبود کیفیت و ارتقاء تولید زعفران با ارائه برنامه‌های ترویجی در زمینه افزایش آگاهی و مهارت کشاورزان و نبود تعاونی‌های خرید برای رهایی از سو استفاده واسطه‌ها اشاره کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که در این خصوص دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان فرآیند توسعه مناطق روستایی به اهمیت نقش و جایگاه این محصول در زندگی خانوارهای روستایی توجه کافی داشته باشند.

۸. شایان، حمید، خدیجه بوذرجمهری و محمودرضا میرلطفی. ۱۳۸۹. بررسی نقش کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: بخش میانکنگی سیستان)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دوره هشتم، شماره پانزدهم، صص ۱۷۱-۱۵۱. مشهد.
۹. صافیان، محمدجواد، مائده انصاری، علی غفاری و محمد مسعود. ۱۳۹۰. بررسی پدیدارشناختی-هرمونوتیک نسبت مکان با هنر معماری، نشریه پژوهش‌های فلسفی، دوره پنجم، شماره هشت، صص ۹۳-۱۲۹. تبریز.
۱۰. عزیزیزهان، علی‌اکبر و محمد پسندیده. ۱۳۹۲. نقش خاک در ناپایداری تولید زعفران پس از یک دوره کشت، نشریه مدیریت اراضی، جلد اول، شماره یک، صص ۹۱-۹۸. تهران.
۱۱. علوی‌زاده، سید امیر محمد، علی منظم اسماعیل پور و علی حسین زاده کرمانی. ۱۳۹۲. امکان‌سنجی نواحی مستعد کشت زعفران در دشت کاشمر با استفاده از GIS، مجله زراعت و فناوری زعفران، دوره اول، شماره یک، صص ۷۱-۹۵. تهران.
۱۲. فراهانی، حسین، خدیجه جوانی و اسماعیل کرمی دهکردی. ۱۳۹۱. تحلیل پایداری اجتماعی-اقتصادی تولید زعفران و تأثیر آن بر توسعه روستایی، مورد: دهستان بالا ولایت شهرستان تربت حیدریه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال اول، شماره یک، پیاپی دو، صص ۹۵-۱۱۲. تهران.
۱۳. فلاح، محمدصادق. ۱۳۸۵. مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، دوره اول، شماره بیست و ششم، صص ۵۷-۶۶. تهران.
۱۴. کرانی، زهرا، نعمت‌اله شیری و لاله صالحی. ۱۳۹۳. نگرش کشاورزان استان کرمانشاه به عملیات حفاظت خاک، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره چهل و پنجم، شماره یک، صص ۱۴۳-۱۵۴. کرج.
۱۵. کرمی، حمیدرضا. ۱۳۹۴. بررسی اثرات کشت زعفران بر درآمد و اشتغال بهره‌برداران در استان لرستان، فصلنامه روستا و توسعه، دوره هیجدهم، شماره یک، صص ۲۱-۴۳. تهران.
۱۶. گلکار، کورش. ۱۳۸۰. مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه علمی-پژوهشی صفه، شماره سی و دوم، صص ۶۵-۳۸. تهران.
۱۷. منظم اسماعیل پور، علی و پرویز کردوانی. ۱۳۸۹. نقش محصولات کشاورزی با تأکید بر زعفران در توسعه روستایی شهرستان کاشمر (دهستان بالا ولایت)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره هفتم، شماره بیست و شش، صص ۳۱-۵۱. تهران.
۱۸. وودز، مایکل. ۱۳۹۰. جغرافیای روستایی (فرایندها، واکنش‌ها و تجربه‌های بازساخت روستایی)، ترجمه محمدرضا رضوانی و صامت فرهادی، انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
۱۹. عنابستانی، علی‌اکبر، ۱۳۸۸. بررسی آثار کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه موردی روستاهای ییلاقی شهر مشهد، فصلنامه روستا و توسعه، سال دوازدهم، شماره چهار، صص ۱۴۹-۱۶۶.
20. Aremu, Y.S. 2014. Role of Agriculture in Economic Growth & Development: Nigeria Perspective, Munich Personal RePEc Archive (MPRA), Paper No. 55536, posted 28. April 2014 13:18 UTC, 1- 22.
21. Bhat, M.M., and Shah, A.R. 2011. Recent changes in cropping patterns and its impact on output of food grains and non-food grains in Uzbekistan. Research Journal of Agricultural Sciences, 2(2): 384-387.
22. Campbell, R. Bret. 2011. A Sense of place: Examining music-based tourism and its implications in destination venue placement, UNLVTheses/Dissertations/ Professional Papers/ Capstones, Paper 1142.
23. Gross, M., and Brown, G. 2008. An empirical structural model of tourists and places: progressing involvement and place attachment into tourism. Tourism Management, 29 (6): 1141-1151.
24. Gustafson, P. 2001. Meaning of Place: Every Day Experience and Theoretical Conceptualization, Journal of Environmental Psychology, 21: 5- 16.
25. Herforth, A., Jones, A., and Per Pinstrup, A. 2012. Prioritizing Nutrition in Agriculture and Rural Development: Guiding Principles for Operational Investments, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NW Washington, DC 20433, p60.

- Natural Resources Science and Management Program, University of Minnesota, June 2003.
34. Ram, Y., Bjork, P., and Weidenfeld, A. 2016. Authenticity and place attachment of major visitor attractions, *Tourism Management*, 52: 110-122.
  35. Ramkinssoon, H., Weiler, B. and Smith, G. 2012. Place attachment and proenvironmental behavior in national parks: the development of a conceptual framework. *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (2): 257-276.
  36. Trell, E. Van Hoven, B. and Huigen, P. 2012. It's Good to Live in Järva-Jaani but We Can't Stay Here': Youth and belonging in rural Estonia, *Journal of Rural Studies*, 28: 139-148.
  37. Tsai, S. P. 2012. Place attachment and tourism marketing: investigating international tourists in Singapore. *International Journal of Tourism Research*, 14 (2): 139-152.
  38. Ujang, N. 2012. Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 49: 156-167.
  39. Vadivelu, A. Kiran, B. R. 2013, Problems and Prospects of Agricultural Marketing in India: an Overview, *International Journal of Agricultural and Food Science*, 3 (3): 108-118.
  40. White, B. 2012. Agriculture and the Generation Problem: Rural Youth, Employment and the Future of Farming, *IDS Bulletin*, 43 (6): 9-19.
  41. Yuksel, A., Yuksel, F., and Bilim, Y. 2010. Destination Attachment: effects on customer satisfaction and cognitive, affective and conative loyalty, *Tourism Management*, Vol 31, No 2, pp 274-284.
  26. Hernandez. B., Martin. A.M., Ruiz, C., and Ma Del Carmen, H. 2010. The role of place identity and place attachment in breaking environmental protection laws, *Journal of Environmental Psychology*, 30: 281-288.
  27. IFAD, 2008. The role of high-value crops in rural poverty reduction in the Near East and North Africa. Near East and North Africa Division, Program Management Department. 26p.
  28. Jun, H., and Xiang, H. 2011. Development of Circular Economy Is A Fundamental Way to Achieve Agriculture Sustainable Development in China, Published by Elsevier Ltd. Selection and peer-review under responsibility of RIUDS, *Energy Procedia*, 5: 1530–1534.
  29. Kumar, D.P., Bhavani R.V., and Swaminathan, M.S. 2014. A Farming System Model to Leverage Agriculture for Nutritional Outcomes, *Agricultural Research*, 3(3): 193-203.
  30. Lee, T.H., and Shen. Y L. 2013. The influence of leisure involvement and place attachment on destination loyalty: Evidence from recreationists walking their dogs in urban parks, *Journal of Environmental Psychology*, 33: 76- 85.
  31. Meijerink, G. and Roza, P. 2007. The role of agriculture in development: focusing on linkages beyond agriculture strategy and policy.
  32. Paspan, F. 2006. Survey factors affecting the export of Iranian saffron. *Journal of Economic Research*, 6 (2): 1-15.
  33. Payton, M.A. 2003. Influence of Place Attachment and Social Capital on Civic Action: A Study at Sherburne National Wildlife Refuge, master's thesis of

